



Voorbeeld van door Blauwe Kiekendieven geprefereerde biotoop. Een gevarieerd terreintype met veel openheid en verspreide bosschages. De Slikken van Flakkee.
Foto: G.L. Ouweneel.

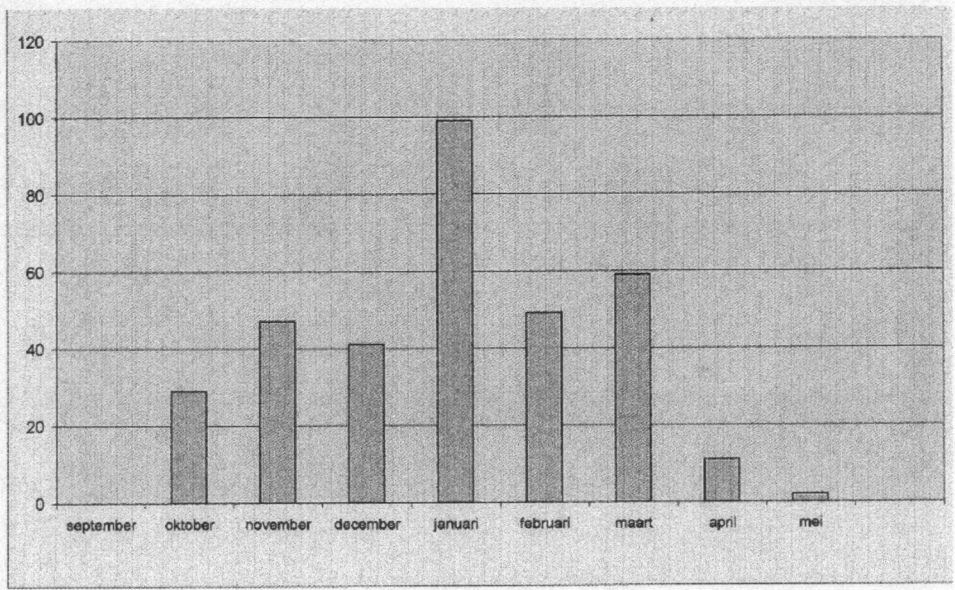
Voorkomen en terreinkeus van Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus* in het noordelijke Deltagebied

Gerard Ouweneel

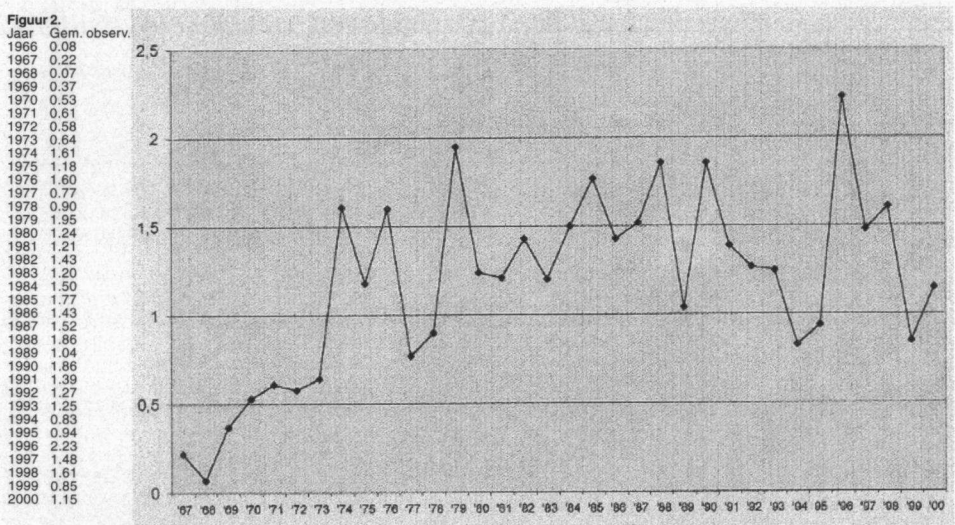
Over het aantal overwinterende Blauwe Kiekendieven in het noordelijke Deltagebied vóór de afsluiting van de estuaria wordt verschillend geoordeeld. Lebret (in Verhey 1961) noemt de soort niet in zijn opsomming van waargenomen soorten in de Biesbosch over het tijdvak 1940-1960, globaal de periode waarin deze daar avifaunistisch onderzoek verrichtte. Lathouwers (1955) vond de Blauwe Kiekendief voor de Korendijksche Slikken in de periode 1942-1955 'een vrij gewone overwinteraar'. In ieder geval nam kort na 1970 het aantal 's winters waargenomen Blauwe Kiekendieven opmerkelijk toe, waarbij is gesuggereerd dat door het permanent droogvallen van buitengronden langs de afgesloten estuaria, de soort aantrekkelijke voedselgebieden ter beschikking kreeg (Ouweneel 1991). Vergeleken met dertig jaar geleden veranderde het landschap ingrijpend, binnen- en buitendijks. In Europa gaat het de Blauwe Kiekendief allerminst voor de wind (Osieck & Hustings 1994, Tucker & Heath 1994). In het noordelijke Deltagebied staan wederom ingrijpende veranderingen op stapel, zodat het de moeite waard is na te gaan of daar het toekomstige landschap voor de soort een aantrekkelijk perspectief blijft bieden er te overwinteren.

Methode en verantwoording

Voor de manier waarop auteur de in dit verslag verwerkte aantalgegevens verzamelde en tot een excursiegemiddelde kwam, zij verwezen naar een eerdere rapportage (Ouweneel 1991). De in deze studie verwerkte informatie heeft betrekking op auteurs waarnemingen aan Blauwe Kiekendieven over 1965-1991, waarbij als winterhalffjaar werd beschouwd de periode tussen 1 september en 31 maart. Daarnaast werd via een enquêteformulier leden van de vogelwerkgroepen van de Hoeksche Waard, Voorne-Putten en Goeree-Overflakkee gevraagd hun waarnemingen tijdens het seizoen 1999-2000 ter beschikking te stellen. Zestien vogelaars die in dit seizoen in het studiegebied tot een totaal van 337 waarnemingen van Blauwe Kiekendieven kwa-



Figuur 1. Aantalverdeling per maand in 1999-2000 van in totaal 337 waarnemingen van Blauwe Kiekendieven in het noordelijke Deltagebied.



Figuur 2. Vanaf 1966-1967 tot en met 1999-2000 door auteur tijdens het winterhalfjaar (1 september tot en met 31 maart) in het noordelijk Deltagebied gemiddeld per excursie aantal waargenomen Blauwe Kiekendieven.

men, gingen op de uitnodiging in. Van 292 waarnemingen kwam beschikbaar boven welk type terrein met welke soort vegetatie de vogels waren te zien. Informatie werd ingezonden door P. de Barse, M. Benard, S. Breedveld, R. Burgmans, J. den Exter, A. van der Heiden, G. Huijzers, M. Korbijn, J. Kuypers, A. & L. van der Linden, H. van Leenen, R. van Loo, M. Luitwieler, R. Strucker en A. Verkerk.

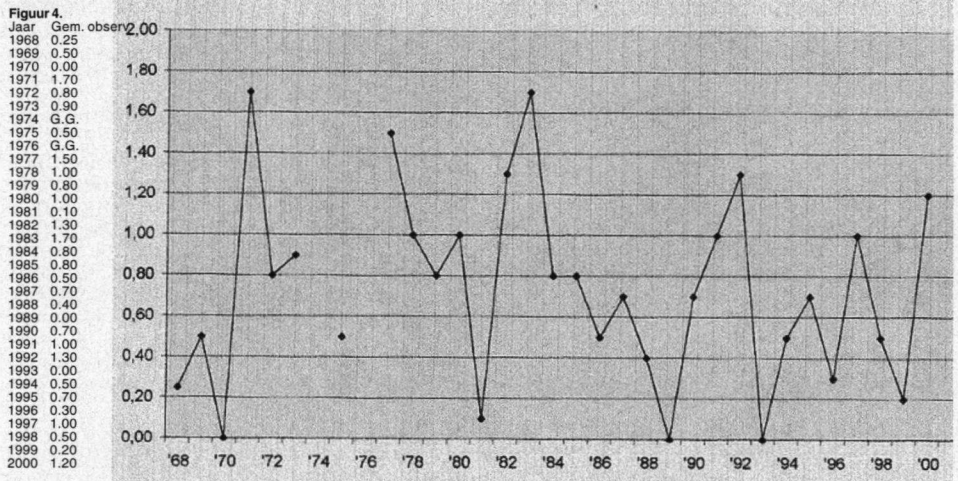
Terrein

In dit verslag wordt met noordelijke Deltagebied aangeduid de Hoeksche Waard, Voorne-Putten, Goeree-Overflakkee, Sint-Philipsland (sinds 1987) en de noordrand van Schouwen-Duiveland, ruwweg liggend tussen de plaatsen Scharendijke en Bruinisse. Binnen dit areaal bevinden zich terreinen waarin veel Blauwe Kiekendieven werden waargenomen. Op enkele na liggen die buiten-

terreintype	aantal waarnemingen	percentage
1. Open terrein met vegetatiekragen en verspreide bosschages/ruigte	123	42,1
2. Akkerland	76	26,0
3. Binnendijs graslandareaal	28	9,6
4. Buitendijs graslandareaal	25	8,6
5. Duinen/strandvlakte	10	3,4
6. Bosaanplant	8	2,7
7. Aaneengesloten ruigte	5	1,7
8. Aaneengesloten rietland	4	1,3
9. Anders	13	4,6
	292	100,0

Figuur 3. Verdeling naar aanwezigheid per terreintype van in totaal 292 waarnemingen van Blauwe Kiekendieven in het noordelijk Deltagebied tijdens winterhalfjaar 1999-2000.

reintype opererende Blauwe Kiekendieven zijn opvallende verschijningen waardoor, althans in vlucht, zij gemakkelijk waarneembaar zijn. Maar mogelijk is dus dat de aantallen van in dit terreintype opererende Blauwe Kiekendieven onderbelicht bleven. Tussen 1965 en 2000 veranderde het landschap in het noordelijke Deltagebied aanzienlijk. Dertig jaar geleden werden Haringvliet en Grevelingen gesloten als gevolg waarvan de buitendijkse gebiedengebieden deels permanent droogvielen en nadien begroeid raakten. Daar waar terreinbeheerders niet tot gerichte beheersmaatregelen kwamen, zette de vegetatieve successie door tot hoogopgaande bosschages thans. Vanaf 1987 kwam hetzelfde proces langs de oevers van het in dit jaar gesloten Krammer-Volkerak op gang.



Figuur 4. Vanaf 1967-1968 tot en met 1999-2000 door J. Kuypers tijdens het winterhalfjaar op de Beeninger Slikken gemiddeld per excursie aantal waargenomen Blauwe Kiekendieven.

dijks. Een opsomming alsmede een korte beschrijving van de bewuste terreinen, werd eerder gegeven (Ouweneel 1995). Omdat het in alle gevallen gaat om belangrijke overwinteringsgebieden van watervogels en/of steltlopers, terreinen dus waarnaar óók vogelaars zich bij voorkeur begeven, is het te begrijpen dat hierdoor een onevenwichtig beeld is ontstaan. Het overgrote deel van het studiegebied bestaat uit open landbouwvelden, gebieden waarin vogelaars gewoonlijk niet op excursie gaan, maar passeren. Boven dit ter-

Binnendijs voerde de Landinrichtingsdienst ruilverkavelingen uit, in het kader waarvan men verspreid enkele honderden hectaren bos aanplante, waardoor in delen van het studiegebied het open karakter van de landbouwvelden verloren ging.

Aankomst, vertrek, aantallen 1999-2000

De trek komt in september op gang. De terugtrek loopt in mei af (Sovon 1987, Dijkse 1996). In het winterhalfjaar leiden koude-invalen tot verplaatsingen. Gewoonlijk zijn in het noordelijke Delta-

terreintype	aantal waarnemingen	percentage
1. Open terrein met vegetatiekragen en verspreide bosschages/ruigte	123	42,1
2. Akkerland	76	26,0
3. Binnendijs graslandareaal	28	9,6
4. Buitendijs graslandareaal	25	8,6
5. Duinen/strandvlakte	10	3,4
6. Bosaanplant	8	2,7
7. Aaneengesloten ruigte	5	1,7
8. Aaneengesloten rietland	4	1,3
9. Anders	13	4,6
	292	100,0

gebied de eerste Blauwe Kiekendieven in september te zien, incidenteel eind-augustus. In 1999-2000 viel de eerste waarneming op 12 oktober, een vogel bij Bruinisse op Duiveland. Kort nadien arriveerden er meer of trokken door, waaronder vijf vogels op de Slikken van Flakkee op 16 oktober. Figuur 1 laat zien dat in 1999-2000 bijna 30% van de waarnemingen in januari plaatsvonden. Deze score kan wat geflatteerd uitpakken, omdat organisaties in deze maand hun traditionele (stootvogel)midwintertelling organiseren, met als resultaat dat half januari vogelwerkgroepleden massaal het veld in gaan. Drie in januari in het Oude Land van Strijen gehouden tellingen bij een kiekendievenslaapplaats (maximaal zes Blauwe Kiekendieven ter plekke op 2 januari) en een telling bij een slaapplaats op de Slikken van Flakkee annex Hompelvoet (drie exemplaren op 12 januari) geven de januariscore extra steun. Met een gemiddelde van 1,15 per excursie waargenomen vogels blijft de milde winter 1999-2000 iets onder 1,30, het excursiegemiddelde van de in totaal tien seizoenen tussen 1990-1991 en 1999-2000. Figuur 2 geeft aan dat de relatief strenge winter 1995-1996 opmerkelijk scoorde.

Aantalverloop 1965-2000

Uit figuur 2 blijkt ook dat het excursiegemiddelde vanaf 1973-1974 toeneemt. Aannemelijk is dat toen het effect ging doorwerken van de permanent drooggekomen voormalige getijdenslikken langs de gesloten estuaria. Enkele jaren na het droogvallen hadden hier populatie-explosies van kleine knaagdieren plaats. Hoewel de aantallen jaarlijks fluctueren, loopt de trend tot 1990 op. Nadien zette een terugval in tot circa 1995, toen

een reeks van drie winters met een gunstig excursiegemiddelde de trend weer deed ombuigen in een stijging. In het noordelijke Deltagebied kan de door Sovon (1987) gesignaleerde omstandigheid dat verslechterende weersomstandigheden de presentie van Blauwe Kiekendieven doen toenemen, leiden tot een sterke binnenkomst. Een topdatum was 28 december 1996 toen tijdens een periode van streng winterweer de excursie elf vogels opleverde, zonder dat tellingen plaats hadden bij een van de zich in het gebied bevindende slaapplaatsen. De op Putten gelegen Beeninger Slikken, een buitendijks gebied grenzend aan Spui en Haringvliet, is een van de terreinen waar tijdens vrijwel de gehele periode 's winters Blauwe Kiekendieven waren te vinden. Dankzij het feit dat J. Kuypers op de Beeninger Slikken sinds 1967 maandelijks watervogeltellingen uitvoert, is voor dit gebied een overzicht te produceren van het excursiegemiddelde vanaf 1967-1968 tot heden (figuur 4). Incidenteel broedt de Blauwe Kiekendief in het gebied, voor het laatst in 1999 op de Hompelvoet (De Kraker et al 2000).

Terreinkeus

Uit figuur 3 blijkt dat 42% van de in seizoen 1999-2000 naar aanwezigheid op terreintype geregistreerde Blauwe Kiekendieven werd waargenomen in een biotoop van open terrein met daarin vegetatie- en/of rietkragen en verspreide lage bosschages. Voorzover het beheer van de na 1970 drooggekomen buitendijkse gronden deels of geheel gericht was op behoud van open karakter, domineert dit terreintype nog steeds. Waarnemingen afkomstig van binnendijkse natuurontwikkelingsstroken, zoals de door het Oude Land van Strijen



Aaneengesloten ruijgte op de Slikken van Flakkee. Voorbeeld van een biotoop waarvoor Blauwe Kiekendieven minder voorkeur vertonen. Foto: G.L. Ouweneel.



Als gevolg van voortschrijdende verruiging groeien gebieden met een open terreinstructuur dicht. Hier expansie van Duindoorn op de Hellegatsplaten. Foto: G.L. Ouweneel.

noord-zuid lopende Ecologische Hoofdstructuurcorridor, werden ook ondergebracht bij deze categorie. Veel inzenders meldden dat een deel van hun waarnemingen betrekking had op vogels in actie boven het grensgebied tussen lage vegetatie (riet/ruigte) en open (gras)land. Met 26% bezet open akkerland een goede tweede positie. Binnendijs gelegen akkers in de buurt van de door de soort gefrequenteerde open uitgestrekte terreincomplexen waren daarbij favoriet. In het najaar en/of vroege winter valt een preferentie vast te stellen voor akkers met gewas (bieten of groenbemesting) dan wel graanstoppel of braakland. Is het seizoen gevorderd tot midwinter en vroege voorjaar dan is er een voorkeur voor geploegde akkers. Mogelijk slagen de vogels erin om op dit van diepe voren voorziene terrein hun geprefereerde jachttechniek gebaseerd op verrassing, succesvol toe te passen (Schipper et al 1975). Op open graslanden, zowel buiten- als binnendijs, voelen Blauwe Kiekendieven zich veel minder thuis. Aaneengesloten rietarealen, in het kader van ruilverkavelingen aangeplante bossen en uitgestrekte ruigtegebieden, waar sinds droogvallen natuurontwikkeling onbelemmerd zijn gang kon gaan, scoorden slechts bescheiden. Gezamenlijk overnachten van Blauwe Kiekendieven viel vast te stellen in de onlangs voor natuurontwikkeling bestemde strook in het Oude Land van Strijen, op de Slikken van Bommenede langs de Grevelingen op Schouwen-Duiveland en op de in de Grevelingen gelegen plaat de Hompelvoet. Voorheen ook op de Korendijsche Slikken, maar dit gebied werd voor 1999-2000 niet als slaapplaats gemeld.

Discussie

a. Terreinvoorkeur

Over gebrek aan belangstelling van zijde van onderzoekers hebben kiekendieven over het algemeen en de Blauwe Kiekendief in het bijzonder niet te klagen. Onlangs verscheen een diepgravende studie over kiekendieven van Simmons (2000). In Nederland besteedden na circa 1970 Schipper et al (1975), Boedeltje & Zijlstra (1981), Woets (1988) en Bijlsma (1993) aandacht aan terreingebruik van de Blauwe Kiekendief. Een aan de soort gewijde monografie is helaas nu al antiquarisch (Watson 1977). De studie van Boedeltje & Zijlstra gaat uitvoerig in op de biotoopkeuze van overwinterende Blauwe Kiekendieven in Flevoland midden jaren zeventig. De dichtheid in het Flevo-studiegebied was het grootst in begreppeld extensief beheerd grasland, op afstand gevolgd door achtereenvolgens rietland, weidegebied, jonge bosaanplant en begreppeld met ruigte begroeid terrein. In akkerbouwgebieden was de dichtheid gering, terwijl de soort ontbrak in oudere bosaanplant. Deze biotooppreferentie wijkt op een belangrijk punt af van hetgeen de soort in het noordelijke Deltagebied in seizoen 1999-2000 aan terreinvoorkeur liet zien. Hier vormde, op afstand, akkerland na open buitendijkse gebieden het meest gefrequenteerde terreintype. Het verschil is verklaarbaar. Een vergelijking tussen het akkerbouwareaal van Flevoland en Zuidwest-Nederland gaat mank. Afgezien van het grote verschil in oppervlakte tussen de naar Nederlandse begrippen enorme landbouwkavels in Flevoland en de akkers in het Deltagebied, zijn deze laatste

vrijwel per definitie onderling gescheiden door smalle, meestal diep in het terrein uitgegraven watergangen. Gebruikmakend van deze terreinplooien kan de soort zijn op verrassingseffect gebaseerde jachttechniek succesvol toepassen. Schipper et al (1975) schrijven 'the hunting harrier has a simple but strict relation between hunting behaviour and terrain structure, connecting the necessity of surprising the prey'. Voor beide studiegebieden komt echter uit de bus dat de voorkeur uitgaat naar een gevarieerd terreintype met structuur en veel openheid.

b. Toekomst preferente biotopen in noordelijke Delta

De door de Blauwe Kiekendief in het noordelijke Deltagebied meest geprefereerde biotoop kwam eerst ruimschoots voorhanden na 1970, toen op permanent drooggekomen voormalige buitendijkse getijdenslikken langs het Haringvliet en de Grevelingen zich vegetatie ging ontwikkelen en plaatselijk deze vegetatie in het kader van beheersmaatregelen kort werd gehouden. De opgave van Lathouwers (1955) en Kuypers (figuur 4) dat de soort vóór 1970 op de Korendijksche Slikken respectievelijk Beeninger Slikken regelmatig aanwezig was, doet daaraan geen afbreuk. In die periode vormden beide terreinen een van de weinige reeds aanwezige buitendijkse gebieden met afwisselend riet- en grasareaal en een vegetatiedek van wisselende hoogte. Of de huidige omvang van het areaal buitendijks gebied met een open terreinstructuur gehandhaafd zal blijven is de vraag. Bij terreinbeheerders wordt het evangelie van natuurontwikkeling dusdanig omarmd

dat zelfs het al dan niet openhouden van de door Blauwe Kiekendieven veelvuldig gefrequenteerde Slikken van Flakkee ter discussie stond (Van Haperen et al 1992). Ook de omvang van het akkerlandareaal staat onder druk. Recent ontvouwde Natuurmonumenten haar plannen met Tiengemeten, waar men het zeshonderd hectaren metende binnendijks gelegen akkerland zal laten ontwikkelen tot wildernis (Anema 2000). Veelomvattender zijn de plannen om in het kader van wateropvang drieduizend hectaren voornamelijk in de Biesbosch en langs Hollandsch Diep en Haringvliet gelegen akkerbouwvelden te ontgolven waar dan, volgens beloftevolle brochures, een weelderig moerasland met 'spannende' natuur zal gaan ontstaan (Deltanatuur 2000). Een aanzienlijke oppervlakte aan akkerland ging al en gaat nog steeds verloren in de Hoeksche Waard en op Goeree-Overflakkee aan uitbreiding woonkernen, vestiging werkgelegenheid, daarmee samenhangende infrastructurele voorzieningen en vooral ook als gevolg van bosaanplant. Er moet rekening mee worden gehouden dat als gevolg van aanstaande landschappelijke veranderingen, de noordelijke Delta voor Blauwe Kiekendieven als overwinteringsgebied aan aantrekkelijkheid zal inboeten. Als broedvogel is de soort in Nederland kwetsbaar (De Boer 2000) en uit tellingen in Falsterbö (Zweden) blijkt dat sinds de jaren tachtig de aantallen die tijdens het najaar in Falsterbö doorkomen, een dalende trend vertonen (Kjellen et al 2000).

■ G.L. Ouweneel, Lijster 17, 3299 BT Maasdam, (078) 676 24 17.

LITERATUUR:

Anema, K. (2000): Eiland van wildernis, weelde en weemoed. Ontwikkelingsvisie Tiengemeten.
Boedeltje, G. & M. Zijlstra. (1981): Territorialiteit, biotoop- en voedselkeuze bij de Blauwe Kiekendief *Circus cyaneus* in de winter. Limosa 54: 73-80.
Boer, T. de (2000): Beschermingsplan moerasvogels 2000-2004. Rapport Directie Natuurbeheer, nummer 47, Wageningen.
Bijlsma, R.G. (1993): Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
Deltanatuur (2000): De Blauwe Long. Robuust en veilig. Visie op de mogelijkheden van de ontwikkeling van deltanatuur in de Rijn-Maas monding, Dordrecht.
Dijksen, A.J. (1996): Vogels van het Gouwe Boltje. Langeveld & De Rooy, Den Burg.
Haperen, A. van & H. Visser (1992): Brandganzen of natuurbos op de Slikken van Flakkee? De Levende Natuur 93: 118-123.
Kjellen, N. & G. Roos (2000): Population trends in Swedish raptors demonstrated by migration counts at Falsterbö, Sweden 1942-97. Bird Study 47 (2): 195-211.
Kraker, C. de & P.J.T. Derks (2000): Verslag Hompelvoet/Markenje 1999. Rapport Staatsbosbeheer.
Lathouwers, R. (1955): Slikken Goudswaard. Rapport.
Lebret T. (1961): De vogelbevolking van de Biesbosch in de loop van het jaar. In C. J. Verhey: De Biesbosch, land van het levende water. Thieme, Zutphen.
Osieck E.R. & F. Hustings (1994): Rode lijst van bedreigde en blauwe lijst van belangrijke soorten in Nederland. Technisch Rapport 12 Vogelbescherming Nederland, Vogelbescherming Nederland, Zeist.
Ouweneel, G.L. (1991): Vijftiengewig jaar stootvogels in het Noordelijke Deltagebied. Het Vogeljaar 39 (3): 113-116.
Ouweneel, G.L. (1995): Voorkomen en terreinkeuze van Slechtvalken *Falco peregrinus* in het Noordelijke Deltagebied. Het Vogeljaar 43 (5): 193-198.
Schipper, W.J.A., L.S. Buurma & Ph. Bossenbroek (1975): Comparative study of hunting behaviour of wintering Hen Harriers *Circus cyaneus* and Marsh Harriers *Circus aeruginosus*. Ardea 63 (1): 1-29.
Simmons, R.E. (2000): Harriers of the world. Oxford University Press, Oxford.
Sovon (1987): Atlas van de Nederlandse Vogels, Arnhem.
Tucker, G.M. & M.F. Heath (1994): Birds in Europe: their conservation status. Cambridge, U.K.: BirdLife International. BirdLife Conservation Series, nummer 3.
Wal, C.A. van der, R. Keizer & S.E. van Wieren (1999): Een kwart eeuw Blauwe Kiekendief *Circus cyaneus* op Schiermonnikoog. Limosa 72 (1): 11-21.
Watson, D. (1977): The Hen Harrier. T & D Poyser, Calton.
Woets, D. (1988): Blauwe Kiekendieven in De Weerribben (1971-87). Het Vogeljaar 36 (1): 1-15.